

Makale Geliş Tarihi:28.05.2018 Yayın Kabul Tarihi: 11.09.2018

20. YÜZYILIN BAşLARINDA OSMANLI HAPİSHANELERİ: YOZGAT ÖRNEĞİ

Tahir BİLİRLİ*

Öz

Modern anlamda hapishane sanayileşme ile birlikte Avrupa'da ortaya çıkarken, Osmanlı Devleti'nde ise Tanzimat sonrası idari yapıda yeniden yapılanma sonucu ortaya çıkmıştır. Daha öncesinde mahbes olarak adlandırılan bu yerler, suçlunun cezasının ifasını beklediği ya da yargılanmayı beklediği yerlerdi. Mahbesler genellikle vilayet binaları veya idarecilerin konakları altında bulunan mahzen veya depo gibi alanlardır. Mahbesler Tanzimat'tan sonra müstakil bir yer olarak inşa edilmeye başlayarak suçlunun ıslah edildiği yerlere dönüşmüştür. Yozgat Hapishanesi de 19. yüzyılın sonlarında kurulmuş bir hapishanedir. Bu alışmada Yozgat Hapishanesi'nin 20. yüzyılın başında yani Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı fiziki değişim, mahkumlarının sağlık ve güvenlik durumları, ne tür suçluların bulunduğu, hapishanede görevli memurların durumları ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yozgat, Hapishane, Mahküm, Suç.

OTTOMAN PRISONS in THE EARLY 20TH CENTURY: YOZGAT EXAMPLE

Abstract

In modern sense, prisons have emerged in Europe with industrialization. In the Ottoman Empire, prisons emerged after the Tanzimat with the restructuring of the administrative units. These places, formerly called mahbes, were places where the criminal's waited trial or punishment. These were usually places such as cellars or warehouses under the houses of the provincial buildings or administrators. The prisons began to be built as an independent units after the Tanzimat and it became places where the criminals were rehabilitated. Yozgat Prison was established in the late 19th century. In this study, the physical changes of the Yozgat prison throughout the Ottoman period, health and safety conditions of the prisoners, the types of the criminals and the positions of the prison officers in the prison will be studied.

Key Words: Ottoman, Yozgat, Prison, Convict, Crime.

GİRİş

Hapishane sözlükte "alıkoymak, bir yere kapama, salıvermeme" (Develioğlu,1984: 364) anlamına gelen Arapça kökenli bir kelime olan habs kökeninden türetilmiş bir kelimedir. Örfi anlamda "bir şahsı, bir canlıyı veya bir eşyayı bir yere kapatmak, bir süre alıkoymak" anlamlarını taşıırken, hukuki olarak da "sanık veya suçluyu belli bir mekânda zorla alıkoyarak şahsi hürriyetini kısıtlamak" anlamını

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
tahirbilirli@karabuk.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5275-4654.

Tahir BİLİRLİ

taşımaktadır. (Bardakoğlu,1997:54) Bir yere kapatılarak özgürlüğü kısıtlanan kişiye mahbus denilirken, kapatıldığı yere de mahbes denilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde bir takım anlam ve kavram değişikliği yaşayan hapisane en eski medeniyetlere kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. İlk zamanlarda suç işleyen kişi şahsi intikam, sürgün (nefy) ve toplumdan dışlanma (tard), kısas ve diğer bedeni cezalarla, karşılaşırken zamanla suçlunun hapsedildiği bir cezaya dönüşmüştür. (Bardakoğlu,1997:54)¹ Otorite de varoluşunu korumak ve geleceğe taşınmasını sağlamak için de bu cezaları kullanarak otoritesini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu durum da giderek devletlerin ve imparatorlukların kurulmasını olanaklı hale getirmiştir. (Aksu, 2005:61)

İnsanların tarih boyunca kapatıldıkları yerleri günümüzdeki manasıyla “hapisane” olarak adlandırmak “hapisane” ve “mahbes” arasındaki farklı göz ardı etmek anlamına gelir. (Yıldız, 2012:8) Mahbes tutuklunun kaçmasına mâni olacak, az çok müstahkem bir yer, bir ev, bir mescit ya da bir zindan (Demirkol, 2012:2) olabileceği gibi, eli ve ayakları tutarak hareketi imkansızlaştıran kayış, zincir, pranga,² bukağı,³ ya da tomruk⁴ da olabilir. Dolayısıyla bir yerin mahbes olabilmesi tutuklunun

---

¹ Gültekin Yıldız insanın “kendi dışı” olarak kabul ettiği dünyada iktidarını öncelikle hayvanlar üzerinde kurma yoluna gittiğini söylemektedir. Bunu da varlığını sürdürebilmek adına hayvanların avlanması ve onların evcilleştirilmesi sırasında onları hapsederek ehlileştirilmek veya cezalandırmak şeklinde yapmıştır. İlk talim gereçleri ise kırbaç, kamçı, koşum takımı, boyunduruk ve tasma olmuştur. Daha sonraki süreçte insanın yerleşikliğe geçmesi ile insanlar arasında eşitliğin bozulması ve ilkelde olsa devlet anlayışının ortaya çıkması ile birlikte kişileri teslim almak ya da teslim olmuş kişiyi sözleşmeyi bozduğu gerekçesiyle cezalandırma işlemi başlanmıştır. Ancak bu cezalandırma hürriyetini kısıtlama olan hapsedme şeklinde değil de genel olarak sürgün şeklinde olmak üzere bedene uygulanan şiddet şeklinde olmuştur. Sürgün edilen kişinin toplumla bağının koparılması ona verilebilecek en büyük cezadır. Böyle bir cezaya çarptırılan kişinin de hayatta kalması pek mümkün de olmuyordu. Detaylı bilgi için bakınız: Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012; Kurtuluş Demirkol, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Sakarya, 2012.

² Halkaları ile beraber iki okka yüz dirhem ağırlığındaki demire verilen addır. Bu pranga mahkûmların bir iple bellerine bağlanmak suretiyle ayaklarına takılırdı. Umumi hapisanelerde, hapisanenin iç nizamını bozanlar ve taşkınlık gösterenlere de inzibati bir tedbir olarak mahkûmların ayaklarına pranga vurulurdu. (Pakalın,1983:781) Detaylı bilgi için bkz: Yasemin Saner “Osmanlının Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, Ed: Noemi Levy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1986.

³ Köstek zinciri, pranga, bend. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 317

⁴ Dört beş metre uzunluğunda, 40-50 cm. çapında bir ağaç kütüğüdür. Boylu boyuna ortasından ayrılmış olan bu kütüğün bir başı açılır kapanır vida ile tutturulduğu gibi kilitlenmeye elverişli

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

ya da mahkûmun kaçışını engelleyecek derecede sağlamlığı ile ilgilidir. (Yıldız, 2012:9) Hapishane ise ağırlıklı olarak XIX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan hem özgürlükten yoksun bırakmayı hem de bireylerin ıslah edilmesini sağlayan ya da bireyleri geri topluma kazandırmayı amaçlayan, dolayısıyla dönüştüren yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ (Foucault,2015:338)

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hapishane kavramı ortaya çıkana kadar mahbesler, tutuklu ve hükümlülerin bir arada tutulduğu yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahbesler tutukluların haklarında yapılacak yargılamayı beklediği, mahkûmların da haklarında kesinleşmiş cezalarının gününü bekledikleri yerler olmuştur. Mahbesler, hapishane olarak inşa edilmemiş genel olarak hükümet konaklarının mahzeninde veya kale ve saray gibi binaların özel ayrılmış yerleridir. (Özçelik,2015:18) Bu yerlere aynı zamanda zindan ya da tomruk adı da verilmiştir. Yedikule, Baba Cafer ve Tersane Zindanları İstanbul'un en önemli mahbesleridir. (Yıldız,2015:93) Bu hisar mahbeslerin dışında Sadrazam, Yeniçeri Ağası, Bostancıbaşı gibi İstanbul'un asayişinden sorumlu devlet adamlarının konaklarının konakları altında bulunan yerler mahbes olarak kullanılmıştır. (Yıldız,2012:51) Mahbesler taşrada da yerel yöneticilerin konakları altında yer almıştır.

Mahbeslerde tutulan mahbuslara ise verilen cezalar hadd, kısas, diyet ödeme, ta'zir, kalebentlik, kürek, prangabentlik, para cezası, idam, çuval içinde İstanbul Boğazı'nda suya bırakma ve sürgün şeklindedir. (Bozkurt,2012:262) Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra özellikle Avrupalı devletlerin de etkili olması ile bedene uygulanan cezalardan yavaş yavaş "kürek" başlığı altında toplanan ağır işlerde çalıştırma cezası ile sürgün ve kısa süreli hapis cezalarına doğru bir geçiş başladı. (Yıldız,2012:69) Taşra da ise kürek merkezleri kale veya tersane sahibi kıyı şehirleriydi.⁶

Tanzimat dönemine kadar taşrada genel olarak mahbesler bulunmamaktaydı. 1845-1846 yıllarında mahbusların suçlarının derecesi ve sosyal statülerine göre ayrılmasına imkân verecek, 2000 kuruş masrafı geçmeyecek şekilde mahbeslerin inşa edilmesi düşünüldü. (Yıldız,2012:85) Özellikle hafif borçluların ya da hafif suçluların katil ve hırsızlarla bir arada bulunması ve tutuklu ve mahkûm ayrımının olmaması Tanzimat sonrası Osmanlı mahbeslerinin en önemli sorunuydu. Ancak inşası istenen mahbesler hapishanelerin ilk örnekleri olacak olsa da bu yerel hükümet konakları içindeki mahbesten fazlası olamamıştı.

1850 yılında çıkarılan kanun 1840 yılında çıkarılan ilk ceza kanuna göre daha geniş kapsamlı olması beraberinde mahbeslere ihtiyacı da artırdı. 1850 yılına kadar

---

bir surette yapılır; üzerine büyüklü küçüklü 8-10 çift ayak yeri açılır ve buralardan ayaklara geçirilerek suçlular tutulurdu. (Yıldız,2012:51).

⁵ Modern anlamda nefsin ıslahı olarak olmasa da ilk hapishane olarak 1596 yılında açılan Amsterdam Hapishanesi kabul edilmektedir. (Demirkol, 2012:12)

⁶ Rumeli'de Varna, Vidin, Rusçuk ve Niş kaleleri; Anadolu ve Akdeniz'de Antalya, Diyarbakir, Sinop, Rodos ve Magosa gibi. (Yıldız,2012:73).

bazı hafif suçlar “değnek vurma” cezası ile cezalandırılırken bu yıldan itibaren bu cezanın yerine hapis cezası getirildi. Bu durum bedene uygulanan cezadan nefsin ıslahına geçişin göstergesi olması açısından önemlidir. Bunda da İngiliz elçisi Stratford Canning’in “Osmanlı Mahbeslerinin Islahı” projesi önemli bir rol oynamıştır. (Yıldız,2012:110) Canning⁷ 1851 yılında İngiltere konsolosları ile birlikte başta İstanbul olmak üzere taşra mahbesleri hakkında teferruatlı bir rapor hazırlamıştır. Raporlarda Yozgat mahbesinin içinde yer aldığı mahbeslerin genel olarak kirliliği, havasızlığı, susuzluğu, darlığı, ısıtma düzensizliği ve penceresi olmamasından kaynaklı zifiri karanlık olması, mahbusların güvenliği, sağlığı, ibadet imkanlarının sağlanmaması gibi ve buna benzer birçok problemler yer almıştır. (Yıldız,2012:114)

Canning’in raporu sonrasında özellikle 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı⁸ sonrasında merkez ve taşra hapisanelerinin tutuklu ve mahkûmların, ağır suçlular ile hafif suçlular ve borçluların ayrı ayrı hapsedilmeye müsait olup olmadıkları, eğer müsait değilse bunlara bazı ilaveler yapılarak bunun sağlanıp sağlanamayacağı, bu da mümkün değilse hapisane olarak kullanılabilecek yerlerin kiralanması veya satın alınmasının mümkün olup olmadığı vali ve mutasarrıflara sorulmaya başlandı. (Yıldız,2012:167)⁹

1858 yılında çıkarılan ceza kanununa göre suçlar ağırlıklarına göre “cinayet”, “cünha” ve “kabahat” olarak üçe ayrılmıştır.¹⁰ 1865 yılında hapisane yönetmeliği çıkarılarak hapisane eksikliklerin giderilmesi amaçlandı. Ayrıca mahkûmların gün içerisinde ne yapmaları gerektiği tek tek kaleme alındı. (Yıldız,2012:253-261) 1876 yılından sonra hapisanelerin ıslahına daha da hız verildi. Özellikle mahkûmların okutulup eğitilmesine ve meslek sahibi yapılmasına yönelik programlar uygulamaya sokuldu. (Karaca,2005:156) Hapisanelerdeki aşırı izdihamın önüne geçebilmek adına “sülüsân affı” olarak adlandırılan, ferdi ya da toplu kısmi aflardan farklı olarak ceza müddetinin üçte ikisinin tamamlamış mahkûmların kalan cezaları affedilerek tahliye

---

⁷ Başta Canning’in ülkesi İngiltere ve ABD olmak üzere Batı Avrupa’nın birçok ülkesinde mahbeslerin birer “ıslahane” ye dönüştürülmesi yolundan önemli adımlar atılmış ve yeni ceza infaz müesseseleri peşisıra açılmıştı. (Yıldız,2012:132).

⁸ Osmanlı Devleti’nde ilk defa hapisane ve tevkifhanelerin durumlarının düzeltilmesi ile ilgili hükümler Islahat Fermanı’nda yer almıştır. İskence kesin bir dille yasaklanmış, işkence ve kötü muamele yapanların bizzat kendilerinin cezalandırılacağı belirtilmiştir. (Demirkol, 2012:21)

⁹ Bu dönemde de özellikle Osmanlı Devleti’nde danışman olarak görev yapan İngiliz Binbaşısı Gordon’un hazırlamış olduğu raporlar hapisanelerin ıslah edilmesinde önemli rol oynamıştır.

¹⁰ Cinayet suçuna daha ziyade idam ve hapisle birlikte ağır işlerde çalıştırmayı da içeren kürek cezası verilirken; cünha ve kabahat suçları için para cezası, sürgün ve kalebentlik gibi cezaların yanısıra ilki içi “te’dib” ikincisi için de “tekdir” maksadıyla 1 haftan 3 seneye kadar hapis cezaları öngörülmüştü. Hapisle cezalandırılacak hafif ve orta dereceli suçlardan bazıları yaralama ve silah çekme, hırsızlık ve yan kesicilik, ırza geçme, zorla tecavüz, kız kaçırma, çocuk kaçırma, çocuk düşürtme, zorla haneye girilmesi, yalancı şahitlik ve yemin, suçlu ve mahkûm saklama, yasak yayın basıp dağıtma ile evrak taklididir. (Yıldız,2012:193).

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

edilmesi olan bir uygulama XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sık sık kullanılmaya başladı. (Yıldız,2012:298)

1880 yılında çıkarılan ve 1917 yılına kadar yürürlükte kalacak olan "Hapishaneler Nizamnamesi" ile birçok düzenlemeye gidilmiştir.¹¹ Bu düzenleme ile birlikte Osmanlı coğrafyasının tamamının hapishane ve tevkifhane ile donatılması öngörüldü.¹² 1880 sonrasında siyasi suçlar ile 1890'lardan sonra başlayacak Ermeni olayları ile birlikte hapishaneleri siyasi suçlular ile Ermeni olaylarına karışacak kişiler doldurmaya başlayacaktır. 1889 yılında Sultan Abdülhamid ilk defa hücre tipi kaloriferli ve tam donanımlı bir hapishane projesi hazırlattı ve yer olarak da Yedikule olarak belirlendi. Ancak bu proje hayata geçirilemedi. (Tekin-Özkes,2008:189)

II. Abdülhamid döneminde var olan sıkıntılar İttihat ve Terakki döneminde de devam etti. Sorunların çözümü 1911, 1914 ve 1917 tarihlerinde İttihat ve Terakki önemli ıslahat çalışmaları yaptı. İlk olarak 1911 yılında Dahiliye Nezareti bağlı olarak Hapishaneler İdare-i Umûmiyesi oluşturuldu. Birçok yerde hapishane ve tutukevi inşaatı kararlaştırıldı. (Gönen,2005:176) Ancak yapılmak istenen reformlar hükümet bunalımları, ekonomik yetersizlikler ve savaşlar nedeni ile bir türlü istenen seviyeye gelememiştir. (Tanış, 2018:142)

Tespit edildiği kadarıyla taşrada ilk açılan Osmanlı Hapishanesi Eylül 1859'da Yanya Hapishanesi'dir. (Yıldız,2012:196) Yozgat Hapishanesi'nin ise 1880 Nizamnamesinden çok daha önce 1864 tarihinde var olduğu Osmanlı Arşivi kayıtlarından anlaşılmaktadır. (BOA. MVL. 667/39) Ancak hapishanenin tam olarak ne zaman yapıldığı tespit edilememiştir. Dolayısıyla Yozgat hapishanesi 1860 yılından sonra inşa edildiği ifade edilebilir. Yozgat merkezde Büyük Hapishane ile Yukarı Hapishane olarak iki erkek hapishanesi ile bir de kadın tutuklu ve mahkûmları için müstakil bir "nisa hapishanesi" bulunmaktadır.¹³ Merkezin dışında Boğazlıyan ile

---

¹¹ İtalya, Fransa ve İsviçre'den alınarak hazırlanan bu nizamname 97 maddeden oluşan oldukça teferruatlı bir düzenlemeydi. Kent Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerinde Etkileri", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, Ed: Noemi Levy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1986, s. 220.

¹² Nizamnamenin birinci maddesine göre her kaza, liva ve vilayette birer mahalli hapishane ve tevkifhane açılacak, ayrıca bunlara ilaveten belirlenecek yerlerde umumi hapishaneler inşa edilecektir. Kabahat ve cünha suçlarından mahkûm olanlar ile 3 aya kadar ceza almış mahkûmlar hiyerarşinin en altında yer alan kaza hapishanelerinde; 3 seneye kadar ceza almış mahkûmlar bağlı oldukları sancaklarda bulunan liva hapishanelerinde; 3 sene ceza almış mahkûmlar merkez vilayet hapishanelerinde tutulacaklardır. Herhangi bir vilayette 5 seneden fazla ceza alanlar ve kürek cezası olarak bilinen ağır işlerde çalıştırılmaya mahkûm olmuş kişiler ise umumi hapishanelerde tutulacaklardır. (Yıldız,2012:382).

¹³ Kadınlar için XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar ya erkek hapishanelerinin kadın koşullarında kalıyorlardı ya da görevli imam veya kolcu hanım evlerinde kalıyorlardı. Aynı zamanda bu yüzyılın ortalarında mahalli kolcu hanım ya da imamın evi yeterli olmadığı

Akdağmadeni kazalarında da birer hapisane bulunmaktadır. Boğazlıyan kazasında bulunan hapisane hükümet konağının altında yer alırken Akdağmadeni kazasının hapisanesi müstakil bir binedir. Bu hapisanenin ne zaman yapıldığı tam olarak tespit edilemese de muhtemelen XIX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir.

Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında Yozgat hapisanesinin yeri, fiziki durumu, tutuklu ve mahkûmların sayısı ve suç türleri, hapisane görevlileri, aldıkları maaşlar, yaş sorunları ve hapisanenin sağlık koşulları üzerinde durulacaktır.

1. Yozgat Hapishanelerinin Yeri ve Fiziki Yapıları

Tanzimat öncesinde mahbes olarak yerel yöneticilerin konaklarının altı kullanılırken, Tanzimat'la birlikte hükümet binalarının altları mahbes olarak kullanılmaya başlamıştı. Genel olarak 1850'den sonra taşrada inşasına başlanan mahbeslerden birisi de Yozgat mahbesidir. Bu tarihe kadar mahbes olarak mutasarrıfın konağının mahzeni kullanılmaktaydı. (BOA. A. MKT. 139/54, lef 2) 21 Haziran 1848 tarihinde bu mahbeste genel olarak katiller, adam yaralamadan suçlular ile borçlular yer almaktaydı. Arada sırada bu suçlular mahbesin duvarlarını delerek firar etmekteydi. Dolayısıyla sık sık bu duvarların tamir ettirilmesi birçok masrafa neden olmaktaydı. Ayrıca mahbesin tuvalet giderlerinin problemlili olması birçok mahbusun hasta olmasına hatta ölümlerine neden olmaktaydı. Tüm bunlardan dolayı mahbuslar için yeni bir mahbes inşa edilmesi zorunlu olmuş bunun için bir marangoz ustasına yaptırılan keşfe göre konak haricinde iki bab olmak üzere kadınlar için de bir hapisanenin yapılması için 13.530 kuruş tahmini masraf hesaplanmıştır. (BOA. A. MKT. 139/54)

1848 tarihinde yapılmak istenen hapisanelerin 1851 yılına gelindiğinde henüz yapılmadığı görülmektedir. Nisan 1851 tarihli bir mazbatada kadınların hala imam ve papaz evlerinde kaldıkları ve bu imam ve papazların maddi güçleri elvermediği için bunlara günlük yiyecek, yağ ve kömür verilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Ayrıca mevcut mahbeste bulunan maddi durumu olmayan cünha mahkûmlarının her birine günlük 300 dirhem ekmek, onar kıyye kömür ve ayda on beşer kıyye yağ verilmesi ile eskiyen hasırların yenilenmesi gerektiği yönünde talepler dile getirilmekteydi. (BOA. MVL. 97/70, lef 4)

Firar olaylarının azaltılması amacıyla yeni bir hapisane inşa edilmesine rağmen firar olaylarının bitmediği görülmektedir. 6 Temmuz 1864 tarihli belgede firar olaylarından şikâyet edilmektedir. (BOA. MVL. 667/39)¹⁴ 5 Ocak 1894 tarihinde Yozgat Hapishanesi mahbuslar için yeterli yer olmadığından hapisanede hafif suçtan

---

hallerde şehir içinde uygun haneler kiralanarak kadın hapisanesi haline getirilmeye başlanmıştır. (Yıldız,2012:359)

¹⁴ 1861 öncesinde eski vali İsmail Paşa zamanında da hapisane binasının çürük ve zayıf olmasından dolayı firar olayları sık sık yaşanmıştır. Mahkûmların en çok şikâyetçi oldukları konu ise bina temizliğinin yapılmamasıdır. (BOA. A. MKT. UM. 462/68)

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

bulunan mahkûmların diğer yerlere nakledilmesi zarureti ortaya çıkmıştır. (BOA. BEO. 339/25368, lef 26)

Osmanlı Devleti'nde mevcut hapishaneler için Dahiliye Nezareti'ne verilmek üzere genel muamelata dair sorulan sorulara 14 Aralık 1913 tarihinde verilen cevaplara göre genel durumları Yozgat Hapishaneleri tablo 1'de (BOA. DH. MB. HPS. M. 11/26, lef 1-18) Boğazlıyan Hapishanesi tablo 2'de (BOA. DH. MB. HPS. M. 11/26, lef 1-17) ve Akdağmadeni Hapishanesi tablo 3'te (BOA. DH. MB. HPS. 154/40) verilmiştir.

Tablo 1: Yozgat Hapishanesinin Aralık 1913 yılına ait fiziki durumu

Soru	Cevap			
Hapishanenin hususi bir ismi var mıdır?	Hususi bir ismi yoktur.			
Nisaya mahsus hapishane var mıdır?	3 odalı bir bab nisa hapishanesi vardır.			
Hükümetin malı mıdır yoksa kiralık mıdır?	Hükümet malıdır.			
14 Aralık 1913 tarihi itibarıyla mevcut mahbus adedi kaçtır?	340 erkek, 9 kadın olarak toplam 349 mahkûm vardır.			
Hapishanenin bulunduğu arazinin mahallince derece-i ehemmiyeti hükümet konağı dahilinde veya haricinde hükümet dairesi müstemilatından olup olmadığı?	Hapishane mevki olarak şeref ve itibara haiz ve hükümete ait bir arsa üzerindedir. Her ne kadar hükümet konağı arsası üzerinde ise de daire-i hükümetten ayrıdır.			
Hapishanenin bulunduğu arazinin miktar zira' (tahminen) [ne kadardır]?	Haricen	Uzunluk	Genişlik	Metrekare
	Büyük Hapishane	46 zira (35 m.)	39,5 zira (50 m.)	1817 zira (1362 m.)
	Yukarı Hapishane	19,5 zira (15 m.)	46 zira (35 m.)	897 zira (672 m.)
	Nisa hapishanesi	16 zira (12 m.)	16 zira (12 m.)	256 zira (192 m.)
Hapishanenin bulunduğu arazinin her bir ziranın kıymeti [ne kadardır]?	Her bir metrekaresi Yukarı hapishane için 5 kuruş Atık hapishane için 4 kuruş ve nisa hapishanesi için 3 kuruştur.			
Hapishanenin genel durumuna dair bilgi: yeniden yapılması gerekli mi, tamir ile istenilen	Erkeklere ait ahşap iki hapishaneden birincisi tahtani sekiz odadan ikincisi bir odadan ibarettir. Nisa hapishanesi de üç odalıdır.			

Tahir BİLİRLİ

seviyeye getirmek mümkün müdür? Tamirat derecesi ve bu konuda düşünceler nelerdir?	Mahbeslerin büyük çoğunluğunun ikamet ettiği büyük hapishanenin genel durumu itibariyle hapishane denilecek bir halde değildir. Yapının atık binalardan olması ve şekil ve tertibi gibi inşa tarzı da mahbusun ikametine uygun değildir. Yapı hali hazırda harap ve inhidamına amade görülmekle beraber tehlikeli bir duruma hazır durmaktadır. Çünkü odalar zeminden iki metre yüksek ve basık havanın giriş çıkışından mahrum adeta izdiham halindedir. Hapishane tamir edilerek ya da bütünüyle yıkılarak tamir için bir miktar masrafla ikamete uygun bir hale dönüştürülebilecektir. İkinci hapishane ile ihtiyaç giderilemeyeceği ve birbirine ne kadar yakın olurlarsa olsunlar iki hapishanenin idaresi ve muhafazasına bağlı yeni sorunlar doğuracağından her üç hapishanenin kabul edilen projelerin gereğince fenni şartlara ve sıhhi kurallara uygun olarak ihtiyaca kâfi umumi bir hapishanenin yeniden inşasının elzem olduğudur. Ayrıca mahkûmlar arasında zanaat sahibi olanların kullanılması da faydalı olacaktır.
--	--

Yozgat 1910 ile 1918 yılları arasında Yozgat merkezde tablo 1’de de gösterildiği gibi Büyük Hapishane ile Yukarı Hapishane olarak iki erkek hapishanesi ile bir kadın hapishanesi bulunmaktadır. Hapishaneler ahşaptan yapılmış olup sağlık ve güvenlik açısından uygun yerler değildir. Ayrıca eski olmaları ve yıkılmaya yüz tutmuş olmaları da ayrı bir sıkıntı oluşturmaktadır. Mahbeslerin büyük çoğunluğunun kaldığı Büyük Hapishane merkez olarak kullanılırken Yukarı Hapishane muhtemelen yer sıkıntısı sebebiyle ek bina olarak tedarik edilmiştir.

17 Ocak 1914 tarihinde Boğazlıyan kazasının genel durumu aşağıda tablo 3’teki gibidir: (BOA. DH. MB. HPS. M. 11/26, lef 1-17)

Tablo 3: Boğazlıyan Hapishanesinin Aralık 1913 yılına ait fiziki durumu

Soru	Cevap
Hapishanenin hususi bir ismi var mıdır?	Hususi bir ismi yoktur.
Nisaya mahsus hapishane var mıdır?	Yoktur.
Hükümetin malı mıdır yoksa kiralık mıdır?	Hükümet civarında hanesi bulunan bir kadına hem gardiyan maaşı hem de hane icaresi almak üzere aylık 30 kuruş maaş verilerek

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

	kadın mahbuslar muhafaza edilmektedir.
14 Aralık 1913 tarihi itibariyle mevcut mahbus adedi kaçtır?	65 erkek ve 3 kadın mahkûm olarak toplam 68 mahkûm vardır.
Hapishanenin bulunduğu arazinin mahallince derece-i ehemmiyeti hükümet konağı dahilinde veya haricinde hükümet dairesi müştemilatından olup olmadığı?	Hapishanenin yeri hükümet dairesi müştemilatından ibarettir.
Hapishanenin bulunduğu arazinin miktar zira' (tahminen) [ne kadardır]?	Hapishanenin içinde bulunduğu arazi yaklaşık 80 metrekaredir.
Hapishanenin bulunduğu arazinin her bir ziraının kıymeti [ne kadardır]?	Her bir metrekaresi 7 kuruş kıymetindedir
Hapishanenin genel durumuna dair bilgi: yeniden yapılması gerekli mi, tamir ile istenilen seviyeye getirmek mümkün müdür? Tamirat derecesi ve bu konuda düşünceler nelerdir?	Hükümet konağının alt katındaki odalardan ikisi hapishane ve birisi gardiyan odası olarak zaruri olarak idare edilmektedir. Ancak bu odalar sağlam olmadığından fazladan mahbus alımına uygun olamıyıp, gayet sık ve basık olup tamir ile istenen bir duruma gelmesi asla mümkün olmayacağından yeniden erkek ve kadınlara mahsus hapishane inşası oldukça zaruridir.

Boğazlıyan hapishanesi müstakil bir bina olmayıp hükümet binası altındaki odaların kullanılması şeklindedir. Odaların basık ve tamire muhtaç olması sebebiyle yeni bir hapishane inşası gerekli görülmüştür.

14 Aralık 1913 tarihine göre Akdağmadeni Hapishanesinin durumu tablo 3'te verilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 154/40)

Tablo 3: Akdağmadeni Hapishanesinin Aralık 1913 yılına ait fiziki durumu

Soru	Cevap
Nisaya mahsus hapishane var mıdır?	Vardır.
Hükümetin malı mıdır yoksa kiralık mıdır?	Hükümet malıdır.
14 Aralık 1913 tarihi itibariyle mevcut mahbus adedi kaçtır?	Toplam 26 Erkek mahkûmdan oluşmaktadır. Kadın mahkûm yoktur.
Hapishanenin bulunduğu arazinin mahallince derece-i ehemmiyeti hükümet konağı dahilinde veya haricinde hükümet dairesi müştemilatından olup olmadığı?	Bulduğu arazinin çok ehemmiyeti yoktur. Hapishane hükümet konağı dışında ise de hükümete ait havalinin dairesi dahilindedir. Hükmet konağı ile arası 25 hatveden (adım) ibarettir.
Hapishanenin bulunduğu arazinin miktar zira' (tahminen) [ne kadardır]?	1050 metrekare, tulu 35 metre, arzı 30 metre

Tahir BİLİRLİ

Hapishanenin bulunduğu arazinin her bir ziraanın kıymeti [ne kadardır]?	Her bir metrekaresi 8 kuruş kıymetindedir
Hapishanenin genel durumuna dair bilgi: yeniden yapılması gerekli mi, tamir ile istenilen seviyeye getirmek mümkün müdür? Tamirat derecesi ve bu konuda düşünceler nelerdir?	Yeniden yapılması gerekli değildir. Yalnız hapishanenin bağlı bulunduğu mülkün batıya gelen tarafı bir tepeye tesadüf eylesinden, hapishane alt cephesine gelen cephesi zemin ile bir seviyede bulunmasından ve iç tarafında toprak olmadığından hapishaneye bir kat ilavesi ile istenilen duruma gelmesi mümkündür. Bunun da 15-20 bin kuruşla olabileceği tahmin edilmektedir.

Akdağmadeni hapishanesi hükümet konağı bitişiğinde müstakil bir bina şeklindedir. Dolayısıyla yeniden yapılması gerekli olmayıp sadece yol seviyesine çıkarılacak şekilde bir kat ilave edilmesi yeterli olacaktır. Kadınlar için bir hapishanenin varlığından söz edilse de hapishanenin durumu hakkında bir bilgi verilmediğinden detaylı bir bilgi vermek mümkün değildir.

1914 yılı başında Yozgat'ta bulunan erkek ve kadın hapishanelerin çatı kiremitleri zamanla dağıldığından yağın yağmurlar içeri akmakta ve çatı kenarlarında bulunan bazı tahtalar çökmüş durumdadır. Belediye mimarına yaptırılan keşfe göre bunların tamiri için gerekli olacak malzemeler ile usta ve amele masrafları toplamı 1.227 kuruş 30 pâredir. (BOA. DH. MB. HPS. 08/63) Bu masrafla birlikte hapishanenin diğer masrafları için 1.104 kuruş olmak üzere toplam 2.331 kuruş masraf Dahiliye Nezareti'nden talep edilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 08/63, lef 6)

3 Ağustos 1915 tarihinde Ankara Vali vekili tarafından Dahiliye Nezareti'nden Nisa hapishanesinin kademhanesinin (hela-abdeshane) tamiri için 500 kuruş masrafın karşılanması talep edilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 09/45, lef 2) Yine aynı şekilde 1 Aralık 1915 tarihinde de Ankara vali vekili tarafından Dahiliye Nezareti'nden kademhanesinin tamiri için 770 kuruş masraf bedeli talep edilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 10/10, lef 2.)

Yozgat hükmet konağı civarındaki iki kız mektebinin hapishaneye dönüştürülmesi için 5.670 kuruş gerekmektedir. Bu iki mektep temelden harap bir durumdadır. Bundan dolayı hapishaneye dönüştürülmesi sağlıklı olmayacaktır. Ayrıca bu binaların zemininden, kasabaya akan birkaç çeşme ve lağımın yolları geçtiği düşünüldüğünde ve bahar mevsimlerinde taşan sel sularının verdikleri zararlarda hesaplandığında bu iki binanın tamir edilmesi yapılacak masrafları heba edeceğinden bu düşünceden 12 Şubat 1916 tarihinde vaz geçilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 49/23, lef 4)

Hapishane ve tevkifhanelerin adliye binasına yakın beş dönüm ve hapishanenin şehir kenarına yakın on dönümlük bir araziye yapılmasının uygun olacağı vilayetlere 12 Temmuz 1916 tarihinde bildirilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. M. 25/25)

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

Hapishaneler İdaresi Müdürlüğü'ne 6 Aralık 1916 tarihli yazılan raporda Yozgat'ta bir tevkifhanenin inşasına 30 Kasım 1916 tarihi ile başlandığı bildirilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 158/8, lef 4)

17 Kasım 1917 tarihli Belediye mimarı Mehmet Şakir tarafından hazırlanan keşif defterine göre Yozgat hapishanesinin yıkılan katil odası penceresi, küçük tevkif odası kapısının üzerinin duvar ve pencereleri, medyun ve hastanenin pencere ve kapıları 1600 kuruş ile tamir edilebilecektir. (BOA. DH. MB. HBS. 14/11, lef 11)

14 Aralık 1918 tarihli keşifnameye göre mutasarrıf, müftü vesairenin oluşturduğu komisyon tarafından Yozgat hapishanesine bir hamam yapılmasına karar verilmiştir. (BOA. DH. MB. HBS. 14/11, lef 16)

1918 tarihi ortalarında Yozgat hapishanesinde mahkûm ve tutuklu sayısının günden güne artması ve yaşanan izdiham sebebiyle hastalıklar artmıştır. Her ne kadar tabip tarafından mahbusların kontrolü yapılırsa da binanın sıhhat açısından uygun olmayan durumu sebebiyle hastalıkların önü alınmamaktadır. Ayrıca binanın yeterli muhafazalı olmaması sebebiyle ara sıra firar olayları da yaşanmaktadır. Bu hususta askeriye tarafından bir rapor hazırlanmış olsa da seferberlik sebebiyle bu hususlara el atılamamıştır. Hapishanenin bitişiğinde zahire ambarı olarak kullanılan binadaki zahire orduya sevk edildiği için boşalan kargir binanın hapishaneyle birleştirilmesine karar verilmiştir. (BOA. DH. MB. HBS. 123/28) Bu durumda yukarıdaki şikayetlerin önüne geçilmek istenmiştir.

2. Yozgat Hapishanelerinde Bulunan Tutuklu ve Hükümlüler

XX. yüzyılın başına kadar tutuklu ve mahkûmlar ile işledikleri suçlara dair bilgiler içeren defterler Zaptiye Nezareti'ne gönderilmekteydi. 1909 yılında Zaptiye Nezareti'nin kaldırılmasından sonra bu defterler Dahiliye Nezareti'ne gönderilmeye başlandı. (Bozkurt,2012:265) Dolayısıyla Yozgat Hapishanesine ait yoklama cetvelleri yılda üç kere Mart, Temmuz ve Kasım ayları olmak üzere dörder aylık olarak tanzim edilerek Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Yoklama cetvellerinde suçlar üç grupta (cinayet-cünha-kabahat) verilirken, tutuklu ve mahkûm sınıflaması ile bunların erkek ve kadın olarak cinsiyetleri verilmiştir.

1 Ağustos 1911 yılında Anadolu'da meydana gelen karışıklıklar esnasında katil ve yağmacılık (garet) gibi fiilleri işleyenler yakalanarak hapishanelere konmuşlardır. Bu suçlamlardan Yozgat Hapishanesi'nde bulunan Müslümanlardan 13'ü cinayet suçlaması ile 15'i ise cünha suçlaması ile yargılanmışlardır. (BOA. DH. MB. HPS. M. 53/27)

4 Mayıs 1914 tarihinde sabah saat 10'da hapishanenin koğuş kapıları nöbetçi gardiyanlar tarafından bir miktar açılmasından hemen sonra dışarı çıkan mahbuslardan Çorumlu Şükrü, Alvan ve Salim aralarında meydana gelen husumet sebebiyle Haydar ve Halil İbrahim adlı mahbusların üzerine hücum ederler. Elleri bulundukları ufak çakı bıçağıyla Şükrü, Haydar'ı boğazından ve diğerleri de Halil İbrahim'i bacağından yaralamışlardır. Jandarma ve gardiyanların hemen yetişerek

Tahir BİLİRLİ

mahbusları koğuşlarına geri sokmuşlar, Haydar aldığı bıçak darbe sonucu hayatını kaybetmişti. Hapishane içine sokulması kesinlikle yasak olan çakının o kadar önleme rağmen nasıl sokulduğu araştırıldığında, hapishanenin çok yüksek olmayan duvarlarından içeri atılarak sokulduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu meselede hapishane çalışanlarının bir kusuru olmadığı ancak yine de işe yaramayan iki gardiyanın görevlerine son verilere yerlerine başkalarının tayin edilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 73/6, lef 2)

Katl, fiil-i şeni ve hırsızlık suçlarından mahkûm olan Mustafa, İbrahim ve Halit adlarındaki mahkûmlar 1 Nisan 1916 tarihli dilekçelerinde işlemiş oldukları suçlarının affedilmesi ve gönüllü olarak savaşa katılma isteklerini bildirmişlerdir. (BOA. DH. EUM. ADL. 20/52) 12 Haziran 1916 tarihinde bu kez Yozgat Tevkifhanesinde bulunan mahkûm İbrahim tarafından yazılan dilekçe de diğer mahkûmlarla birlikte gönüllü olarak Cihan Harbi'ne katılma istekleri bildirilmiştir. (BOA. DH. EUM. ADL. 20/52)¹⁵

29 Eylül 1916 tarihinde Birinci Dünya Savaşı'nın askeri gerekliklerinden dolayı Akka, Sinop kalelerindeki kalebendlerin iç bölgelere aldırılması ve Diyarbekir vilayetinin askerî harekât mıntıkası içine girmesi nedeniyle oradaki kalebentlerin de başka bir mahalle nakil uygun görüldüğünden Yozgat liva merkezinin geçici olarak kalebentlik mevki olmasına karar verilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. M. 25/64)

Akdağmadeni kazasının Kasım 1917 yoklama defterine göre hırsızlık suçundan 38 kişi, zahire hırsızlığından 11 kişi, hedm (eski elbise) hırsızlığından bir kişi, sirkat-i cebriyeden üç kişi, katlden 12 kişi, yaralamadan bir kişi emniyet-i suistimalden bir kişi, muamele-i cebriye hırsızlığından bir kişi ve sahtecilikten bir kişi olmak üzere toplam 69 mahkûm bulunmaktadır. (BOA. DH. MB. HPS. M. 32/52, lef 18)

1917 yılı sonlarında kadar mahkum ve tutuklulara verilen iâşe günlük 300 dirhem ekmek iken, bu yılın sonunda bu miktarın 150 dirheme indirildiği mahbuslar adına Mehmet Mustafa ile Ahmed merkeze gönderdiği bir telgraftan anlaşılmaktadır. Bunun üzerine durum araştırılmak üzere üçüncü ordu kumandanlığına havale edilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 97/08) Mahkûmlar adına Ahmet tarafından çekilen başka bir telgrafta ise iâşelerinin sağlıksız olduğu ve bu konuda pek dikkat edilmediği şikâyeti üzerine Merkez yönetim, iâşelerin sağlığı konusunda daha dikkatli olunması için hapishane idaresini uyarmıştır. (BOA. DH. MB. HPS. 109/14)

I. Dünya Savaşı devam ederken Yozgat hapishanesi ve tevkifhanesinde bulunan mahbesler zaman zaman mahkûm İbrahim gibi dilekçe ile suçlarının affedilmesi karşılığında gönüllü olarak savaşa katılacaklarını bildirmişlerdir.¹⁶ 24 Ocak 1918

¹⁵ Benzer bir dilekçe örneği ise DH. EUM. 2. Şb. 10/80'dir.

¹⁶ Örnek olarak 10 Ocak 1917 tarihli Şevket ve Hacı Ahmet'in yazdıkları dilekçede müebbet kürek cezasına çarptırılanlar ile fiil-i şeni suçundan mahkûm olanların affedilerek askere alınmaları isteği vardır. (BOA. DH. EUM. ADL. 28/28); mahkumlar adına Hüseyin tutuklular adına ise İbrahim'in 19 Ağustos 1917 tarihli benzer dilekçeleri. (BOA. DH. EUM. ADL. 36/1).

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

tarihinde tutuklu ve mahkûmlar adına tutuklu Süleyman ile mahkûm Hasan tarafından işgal altındaki vatanın kurtarılması adına canlarını seve seve vereceklerini bu amaçla askere yazılabileceklerini bildirmişlerdir. (BOA. DH. MB. HPS. 108/38, lef 4) 27 Eylül 1918 yılında Akdağmadeni'ne bulunan mahkûmlardan cezalarının 2/3 sini tamamlamış olanların kalan cezaları Sadaret tarafından affedilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. M. 35/93)

2.1. Yozgat Hapishanesinde Genel Durum

Yozgat merkezde bulunan hapishanelerin 1914-1918 yılları arası Mart, Temmuz ve Kasım dönemlerine ait yoklama cetvellerine göre; mahkûmların cinayet, cünha ve kabahat suçlarına göre kadın ve erkek dağılımı verilirken, tutukluların da erkek ve kadın olarak sayıları verilmeye çalışılmıştır.

Aşağıdaki tablo 4'te Yozgat hapishanesinin 1914 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M. 12/35, lef 8), temmuz (BOA. DH. MB. HPS. M. 16/91, lef 3) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. 152/45, lef 5; BOA. DH. MB. HPS. M. 17/32, lef 20) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 4: Yozgat Hapishanesinin 1914 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Yozgat 1914	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	121	168	164	3	1	2
Cünha	48	33	24	7	4	1
Kabahat	-	9	-	-	-	-
Toplam	169	210	188	10	5	3
Tutuklu	95	148	146	5	6	4
Genel Toplam	264	358	334	15	11	7

1914 yılı temmuz döneminde tutuklu bulunan 148 erkek cinayet suçlaması ile tutuklu iken kasım dönemindeki 146 tutukludan 122 tutuklu cinayet suçlaması ile 24 tutuklu da cünha suçlaması tutukludur. Temmuz döneminde tutuklu bulunan 6 kadın ise cinayet suçlaması ile tutukludur.

Aşağıdaki tablo 5'te Yozgat hapishanesinin 1915 yılına ait mart, (BOA. DH. MB. HPS. M. 21/6) temmuz (BOA. DH. MB. HPS. M. 30/90, lef 10) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. M. 30/90, lef 14) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Yine Arap Musa ve Mustafa'nın birlikte 17 Kasım 1914'te yazdıkları dilekçede savaşa gönüllü olarak katılmak istediklerini belirtmişlerdir. (BOA. DH. EUM. VRK. 13/84.)

Tahir BİLİRLİ

Tablo 5: Yozgat Hapishanesinin 1915 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Yozgat 1915	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	164	45	45	2	3	3
Cünha	24	26	20	1	2	10
Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	188	71	65	3	5	13
Tutuklu	93	68	132	4	3	-
Genel Toplam	281	139	197	7	8	13

1915 yılının ilk dört aylık mahkûm ve tutuklu sayılarının verildiği cetvele göre Yozgat merkez hapishanesinde cinayet ve cünha suçundan mahkûm kadın ve erkek sayısı son yoklamaya (Kasım 1914) göre aynı kalırken tutuklu erkek sayısı kasım ayında 146 iken Mart 1915 tarihinde bu sayı 93'e inmiştir. Temmuz döneminde cinayet suçundan mahkûm olanların sayısında gözle görülür bir düşüş söz konusudur. Bir önceki yıla göre temmuz ve kasım dönemlerinde cinayet mahkûmlarında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Temmuz ve kasım dönemlerinde mahkûm sayıları birbirine yakın iken tutuklu sayısında kasım döneminde bir önceki döneme göre yaklaşık iki katı bir artış söz konusudur. Artışın olduğu kasım döneminki 132 tutuklu ise cünha suçlaması ile tutukludur

Aşağıdaki tablo 6'da Yozgat hapishanesinin 1916 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M. 24/9) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. M. 27/2, lef 10) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

1916 yılı mart ve kasım dönemleri verilerine göre kabahat suçundan kimse mahkûm değilken cünha suçundan mahkûm olanlar mart döneminde 3 iken kasım döneminde bu sayının 36 olması dikkat çekicidir. Genel toplamda mart ve kasım dönem sayıları birbirine yakındır.

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

Tablo 6: Yozgat Hapishanesinin 1916 yılı Mart, ve Kasım yoklama cetvelleri.

Yozgat 1916	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	50		57	3		2
Cünha	3		36	4		5
Kabahat	-		-	-		
Toplam	3		93	7		7
Tutuklu	79		41	5	-	-
Genel Toplam	132		134	12		7

Aşağıdaki tablo 7'de Yozgat hapishanesinin 1917 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M.. 27/36, lef 32), temmuz (BOA. DH. MB. HPS. M.. 30/53, lef 10) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. M.. 32/52, lef 5) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 7: Yozgat Hapishanesinin 1917 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Yozgat 1917	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	57	57	44	1	1	1
Cünha	19	47	15	7	5	1
Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	76	104	59	8	6	2
Tutuklu	77	53	119	3	2	6
Genel Toplam	153	157	178	11	8	8

1917 yılı kasım dönemine ait 119 tutuklu cinayet, cünha ve kabahat dağılımı yerine adliye mevkufu ile divan-ı harb mevkufu olarak ifade edilmiştir. Kasım dönemine ait tutuklu sayısının çok olması ve bu sayının divan-ı harp suçu olması Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ordudan asker kaçaklarının arttığını göstermektedir. (BOA. DH. MB. HPS. M.. 32/52, lef 5)

Ocak 1917 tarihinde Yozgat Hapishanesinde 78 erkek mahkûm ile 6 kadın mahkûm bulunmakta iken tevkifhanesinde 77 erkek ile 1 kadın tutuklu bulunmaktadır. Yine 18 yaş altı tutuklu ve mahkûm bulunmamaktadır. Mahkûmların yaklaşık 30'u belediye inşaatında çalışmakta olup, 47 mahkûmun hiçbir mesleği bulunmamaktadır. (BOA. DH. MB. HPS. M. 27/24, lef 14)

Tahir BİLİRLİ

4 Nisan 1917 tarihi itibari ile 18 yaşından küçük mahkûm olarak Yozgat hapishanesinde bir kişi olup bu kişi üç yıl dokuz ay mahkûmiyet süresinden bir yıl dokuz ayını tamamlamış geriye iki yılı kalmıştır. Aynı şekilde Boğazlıyan kazasında da bir kişi olup bu kişi de altı aya mahkûm olup cezasından geriye bir ay 23 günü kalmıştır. (BOA. DH. MB. HPS. 159/2)

Tablo 8: Yozgat Hapishanesinin 1918 yılı mart dönemi yoklama cetveli.

1 Mart 1918 tarihli ilk dört aylık cetvel					
Yozgat merkez ¹⁷					
	Cinayet	Cünha	Kabahat		Toplam
	Mahkûm	Mahkûm	Mahkûm	Tutuklu	
Erkek	218	81		688	299 mahkûm, 688 tutuklu
Kadın	5	9		48	14 mahkûm, 48 tutuklu
Toplam	223	90		736	1.049 mahbus

1914 yılı Temmuz verilerine göre (tablo 4) mahkum sayısı 210, tutuklu sayısı 148 iken 1915 yılı Temmuz ayında (tablo 5) mahkum sayısı 71'e, tutuklu sayısı 68'e gerilemiştir. 1918 yılına kadar da bu rakamlarda çok büyük değişiklikler olmamıştır. Bir yıl gibi bir süre içinde sayılarda üçte bir oranında düşüş yaşanması Birinci Dünya Savaşı'nda mahkumların birçoğunun affedilerek askere alınması etkili olmuştur. 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde tutuklu sayısının birden artmasının sebebi ise savaşın sonlarına doğru giderek artan asker kaçaklarına bağlanabilir.

2.2. Boğazlıyan Hapishanesinde Genel Durum

Boğazlıyan hapishanesinin 1914-1918 yılları arası Mart, Temmuz ve Kasım aylarına ait yoklama cetvellerine göre; mahkumların cinayet, cünha ve kabahat suçlarına göre kadın ve erkek dağılımı verilirken, tutukluların da erkek ve kadın olarak sayıları verilmeye çalışılmıştır.

Aşağıdaki tablo 9'da Boğazlıyan hapishanesinin 1914 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M. 12/35, lef 8), temmuz (BOA. DH. MB. HPS. M..16/91, lef 2.) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. 152/45, lef 3; BOA. DH. MB. HPS. M. 17/32, lef 20) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

¹⁷ Aynı tarihte Ankara merkez hapishanesinde cünha suçundan 24 erkek, 7 kadın (31), cinayet suçundan 135 erkek, 1 kadın (136) olmak üzere toplam 167 mahkûm bulunurken tutuklu sayısı ise 136 erkek, 16 kadın olarak toplam 152'dir. Çorum'da ise cünha suçundan 50 erkek, 2 kadın (52), cinayet suçundan 954 erkek, 224 kadın (978) olmak üzere toplam 1.030 mahkûm bulunurken tutuklu sayısı ise 669 erkek, 37 kadın olarak toplam 706'dır. Mahbus sayısına baktığımızda üç merkezin durumu Ankara'da 319 mahbus, Çorum'da 1.736 mahbus ile Yozgat'ta 1.049 mahbus olarak karşımıza çıkmaktadır. Çorum sayı olarak ön plana çıkarken cinayet suçundan mahkûm olan kadınların sayısı da (224) oldukça dikkat çekici bir durumdur (BOA. DH. MB. HPS. 160/41)

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

Tablo 9: Boğazlıyan Hapishanesinin 1914 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Boğazlıyan 1914	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	-	-	-	-	-	-
Cünha	8	19	25	1	-	-
Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	8	19	25	1	-	-
Tutuklu	14	15	24	-	-	-
Genel Toplam	22	34	49	1	-	-

1914 yılı verilerine göre Boğazlıyan'da 1 kadın mahkûm haricinde genel olarak kadın mahkûm ve tutuklu bulunmamaktadır. Suç oranlarında mart döneminden kasım dönemine doğru bir artış söz konusudur. Temmuz döneminde tutuklu olan 15 erkek ile kasım döneminde tutuklu olan 24 erkek cünha suçlaması ile tutukludur.

Aşağıdaki tablo 10'da Boğazlıyan hapishanesinin 1915 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M. 21/6, lef 3), temmuz (BOA. DH. MB. HPS. M. 30/90, lef 14) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. M. 30/90, lef 29) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 10: Boğazlıyan Hapishanesinin 1915 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Boğazlıyan 1915	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	-	-	-	-	-	-
Cünha	8	16	25	1	-	1
Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	8	16	25	1	-	1
Tutuklu	14	3	38	-	1	1
Genel Toplam	22	19	63	1	1	2

1915 yılı tutuklu ve mahkûm verilerine göre kadın sayısında önceki yıla göre artış vardır. Burada da kasım döneminde suçlu sayısındaki artış dikkat çekicidir. 1915 yılı temmuz döneminde tutuklu olan 3 erkek ile bir kadın cünha suçlaması ile tutukludur.

Aşağıdaki tablo 11'de Boğazlıyan hapishanesinin 1916 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M. 24/9, lef 2) ve kasım (BOA. DH. MB. HPS. M. 27/2, lef 10) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 11: Boğazlıyan Hapishanesinin 1916 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Boğazlıyan 1916	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	-		-	-		-
Cünha	16		20	1		-
Kabahat	-		-	-		-
Toplam	16		20	1		-
Tutuklu	13		36	-		6
Genel Toplam	29		56	1		6

1916 yılı temmuz verileri tespit edilememiştir. 1916 yılında kadın tutuklu sayısı önceki yıllara göre fazladır. Bu yılda da mahkûm ve tutuklu sayılarının kasım döneminde arttığı görülmektedir.

Aşağıdaki tablo 12’de Boğazlıyan hapishanesinin 1917 yılına ait mart (BOA. DH. MB. HPS. M. 27/36, lef 32) ve temmuz (BOA. DH. MB. HPS. M. 30/53, lef 11) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 12: Boğazlıyan Hapishanesinin 1917 yılı Mart ve Temmuz yoklama cetvelleri.

Boğazlıyan 1917	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	-	-	-	-	-	-
Cünha	2	14		1	-	
Kabahat	-	-		-	-	
Toplam	2	14		1	-	
Tutuklu	11	19		-	-	
Genel Toplam	13	33		1	-	

1917 yılın mart ve temmuz dönemlerine ait verilerde kadın tutuklu ve mahkûm sayısı bir kişidir. 1917 yılı Temmuz döneminde tutuklu bulunan 19 erkek tutukludan biri cünha suçlaması ile tutukludur.

1914-1918 yıllarını içeren verilere göre Yozgat merkez hapishanelerinde yaşanan yoğun sayısal değişimin Boğazlıyan kazası hapishanesinde yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Suç çeşitlerine bakıldığında cinayet ve kabahat suçlarından herhangi tutuklu ya da mahkûmun olmadığı sadece cünha suçlarından tutuklu ve mahkûmların

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

olduğu dikkat çekmektedir. Yine bir adet kadın mahkûmun olması kadınların suç oranında ne kadar az yer aldıklarının göstergesidir.

2.3. Akdağmadeni Hapishanesinde Genel Durum

Akdağmadeni hapishanesinin 1914-1918 yılları arası Mart, Temmuz ve Kasım aylarına ait yoklama cetvellerine göre; mahkûmların cinayet, cünha ve kabahat suçlarına göre kadın ve erkek dağılımı verilirken, tutukluların da erkek ve kadın olarak sayıları verilmeye çalışılmıştır.

Aşağıdaki tablo 13'te Akdağmadeni hapishanesinin 191 yılına ait mart (DH. MB. HPS. M. 12/35, lef 8), temmuz (DH. MB. HPS. M. 16/91) ve kasım (DH. MB. HPS. 152/45, lef 7; DH. MB. HPS. M. 17/32, lef 20) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 13: Akdağmadeni Hapishanesinin 1914 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Akdağmadeni	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
1914						
Cinayet	-	-	-	-	3	-
Cünha	2	19	5	-	-	-
Kabahat	-	10	-	-	-	-
Toplam	2	29	5	-	3	-
Tutuklu	14	5	4	1	-	-
Genel Toplam	16	34	9	1	3	-

1914 yılına ait verilerde cinayet suçundan genel olarak kimse tutuklu veya mahkûm değilken sadece temmuz döneminde 3 kadın cinayetten mahkûm olması dikkat çekicidir. Temmuz döneminde suç oranlarının iki katına çıkması ve kasım döneminde en aza inmesi bir diğer dikkat çekici durumdur. Kasım döneminde tutuklu olan 4 erkek cünha suçlaması ile tutukludur.

Aşağıdaki tablo 14'te Akdağmadeni hapishanesinin 1915 yılına ait mart (DH. MB. HPS. M. 21/6, lef 2), temmuz (DH. MB. HPS. M. 30/90, lef 17) ve kasım (DH. MB. HPS. M. 30/90, lef 26) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

Tablo 14: Akdağmadeni Hapishanesinin 1915 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Akdağmadeni	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
1915						
Cinayet	-	-	-	-	-	-
Cünha	2	3	1	-	-	-

Tahir BİLİRLİ

Kabahat	-	-	-	-	-	-
Toplam	2	3	-	-	-	-
Tutuklu	14	9	33	1	-	3
Genel Toplam	16	12	34	1	-	3

Temmuz dönemindeki 9 tutuklu erkek olup bunların 3'ü cinayet, 6'sı cünha suçlaması ile tutukludur. Kasım dönemindeki 36 tutuklunun 16'sı erkek olup cinayet suçu içinde zorla fiil-i şeni suçlaması ile, 17'si yine erkek olup cünha suçu içinde rıza ile fiil-i şeni ve sırkat-ı adiyeye suçlaması ile tutukludur. Bu sayısının 3'ü de kadın olup kadınlarda cünha suçu içinde rıza ile fiil-i şeni ve sırkat-ı adiyeye suçlaması ile tutukludur. 1915 yılına ait bu verilerde mahkûm sayısı çok az iken tutuklu sayılarında özellikle bir önceki seneye göre kasım döneminde dikkat çekici bir artış söz konusudur.

Aşağıdaki tablo 15'de Akdağmadeni hapishanesinin 1916 yılına ait mahkûm ve tutukluların sadece mart (DH. MB. HPS. M. 24/9, lef 2) dönemine ait veriler yer almaktadır. Temmuz ve kasım dönemlerine ait verilere ulaşılamamıştır.

Tablo 15: Akdağmadeni Hapishanesinin 1916 yılı Mart yoklama cetveli.

Akdağmadeni 1916	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	-			-		
Cünha	3					
Kabahat	-			-		
Toplam	3					
Tutuklu	13			2		
Genel Toplam	16			2		

Aşağıdaki tablo 16'da Akdağmadeni hapishanesinin 1917 yılına ait mart, (DH. MB. HPS. M. 27/36, lef 32) temmuz (DH. MB. HPS. M. 30/53, lef 14) ve kasım (DH. MB. HPS. M. 30/53, lef 14) dönemlerine ait mahkûm ve tutukluların sayıları verilmiştir.

1917 yılı kasım dönemine ait mahkûm ve tutuklu sayıları toplam olarak verilmiştir. 1917 yılı, verilere göre mahkûm ve tutuklu sayısının en fazla olduğu yıldır. Mart dönemine ait 33 tutukludan 24'ü cünha suçlaması, 9'u ise cinayet suçlaması ile tutukludur. (DH.MB.HBS. M. 28/77 lef 6) Temmuz dönemi 43 tutuklunun 19'u cinayet suçlaması ile 24'ü ise cünha suçlaması ile tutuklu iken tutuklu 2 kadın ise cinayet suçlaması ile tutukludur.

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

Tablo 16: Akdağmadeni Hapishanesinin 1917 yılı Mart, Temmuz ve Kasım yoklama cetvelleri.

Akdağmadeni 1917	Erkek			Kadın		
	Mart	Temmuz	Kasım	Mart	Temmuz	Kasım
Cinayet	-	-		-	-	-
Cünha	20	10		9	1	-
Kabahat	-	-		-	-	-
Toplam	20	10		9	1	-
Tutuklu	33	43		-	2	-
Genel Toplam	53	53	69	9	3	-

1914-1918 yıllarını içeren verilere göre Yozgat merkez hapishanelerinde yaşanan yoğun sayısal değişimin Akdağmadeni kazası hapishanesinde de yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Suç çeşitlerine bakıldığında Akdağmadeni'nde de cinayet ve kabahat suçlarından herhangi mahkûmun olmadığı sadece cünha suçlarından mahkûmlar olduğu dikkat çekmektedir. Ancak tutuklular arasında birçok cinayet suçlaması ile tutuklu olan kişiler bulunmaktadır.

3. Yozgat Hapishanelerindeki Mahkûmların Sağlık Şartları

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da bulaşıcı hastalıklarda bir artış söz konusudur. Bu artıştan nasibini en fazla alan yerlerin başında aşırı kalabalık olan ve sağlıksız koşullarda kalan mahkûmların bulunduğu hapishaneler gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde genel olarak görülen veba, tifüs, kolera, verem, grip, çiçek, tifo ve uyuz gibi hastalıklar hapishanelerin yaygın hastalıklarıydı. Devlet salgın hastalıkların önüne geçmek amacıyla 1880 tarihli Hapishaneler Nizamnamesi'nde bazı önlemler almaya çalışmıştır. Mahkûmların düzenli olarak tıraş olmaları, hamama gitmeleri, koğuşların badana yapılarak tütsülenmesi, hafta da bir defa doktor tarafından muayene edilmesi alınan önlemlere birkaç örnektir. (Bozkurt,2012:269) Ancak hapishanelerin fiziki durumlarının iyileştirilememesi, doktor ve ilaç yetersizlikleri ve mahkûmların firar etmesi gibi sebeplerden dolayı salgın hastalıkların önüne geçilememiştir.

Yozgat hapishanesinin diğer hapishaneler gibi en önemli problemi yer sıkıntısına bağlı olarak salgın hastalıkların yaygın olmasıydı. Hapishanenin en çok şikâyet unsuru olan su yollarının bozuk olması, hastalıkların yaygınlaşmasının en önemli nedenlerindendi. Ayrıca rutubetli ortam hastalıkların yayılmasındaki diğer önemli bir sebepti. Hapishanede en çok görülen bulaşıcı hastalıklar ise tifo, sıtma ve lekeli hummadır (tifüs).

Hapishanelerin sağlık koşullarının ne durumda olduğunun anlaşılması için 9 Kasım 1879 tarihinde komisyonlar oluşturuldu. (BOA. ŞD. 2216/27 lef 4) Bu komisyonlar ayrıca raporlarına göre her bir hapishanenin ne kadar masrafa ihtiyacı

oldukları da ekleyeceklerdi. Yozgat Hapishanesi dar ve abdesthanelerinden kaynaklanan rutubet ve koku sebebiyle yaz aylarında tifo ve humma gibi hastalıklar meydana gelmekteydi.

26 Nisan 1915 tarihinde Adliye Nazırı tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda mahkûmların sağlık koşulları ile ilgili bilgiler edinilmektedir. Buna göre Yozgat merkezde bulunan Yukarı Hapishane'de gasilhane ve abdesthanelerinin mecrası olmadığından oluşan bataklık ve burandan yayılan pis ve sağlıksız kokular geçen 10 ay içinde 400 mahbustan 143 mahbusun vefat etmesine neden olmuştur. Mutasarrıflığa verilen bir raporda bu sorunun cüzi bir masrafla giderilebileceği, hükümet dairesinin aşığınsında çökmüş bir vaziyette bulunan iptida mektebinin hafif cünha ve borç yüzünden mahkûm olanların tedavi görebilecekleri bir hastaneye dönüştürülebileceği ve bununla çok az bir masrafla İstinaf Mahkemesi riyasetinde yapılabileceği ifade edilmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 08/63, lef 12)

Yozgat hapishanesinde bulunan mahkûm ve tutuklular adına Hasan ve Süleyman tarafından çekilen telgrafta hapishanede tifo hastalığının yaygın olduğu ve önlem alınması gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine ne tedbir alınması gerekiyor ise alınması hususunda Hapishaneler İdaresi 13 Ocak 1918 tarihinde Ankara Vilayetini uyarmıştır.

1918 yılının sonları ve 1919 yılının başlarında Yozgat hapishanesinde ve tevkifhanesinde bulunan mahkûm ve tutuklulardan büyük bir kısmı "lekeli humma" hastalığına yakalanmış ve tedavilerine önem verilmediğinden ve ayrıca tabibin de hasta olması sebebiyle bir kez olsun muayene ettirilmediklerinden her geçen gün ölümler artmaya başlamıştır. Ölüm sayısı 25'e ulaşınca durum telgrafla üst makamlara bildirilmiştir. Bunun üzerine Adliye Nazırı adına müsteşar tutuklu ve mahkûmların tedavi ettirilmeleri ve hastalığın ortadan kaldırılması için ne yapılması gerekiyorsa bir an önce yapılmasını 12 Mayıs 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. (BOA. DH. MB. HPS. 79/17, lef 2)¹⁸

4. Yozgat Hapishanesi Görevlileri

1880 nizamnamesinin dokuzuncu faslına göre hapishane ve tevkifhanelerde bir müdür, bir kâtip, ihtiyaç oranında kâtip, bir baş gardiyan, lüzumlu olduğu kadar gardiyan, doktor, çamaşırcı, işçi, yeteri kadar hastane hademesi, aşçı, imam, gereği durumunda rahip ve kadınlara mahsus hapishaneler için kadın gardiyan bulundurulması gerekmektedir. (Yıldız,2012:383) Bu nizamname ile hapishane hayatı kâğıt üzerinde tamamen idarenin kontrolü altına alıyordu. Gardiyanların görevleri hapishanenin temizliğini yapmak, mahkûmların ekmeklerini dağıtmak, soğuktan korunmalarına dikkat etmek, kandillerini yakmak, sularını temin etmek, hasta

---

¹⁸ Belge tarihi 19 Teşrinievvel 1333'tür. Ancak belge tarihinde bir yanlışlık mevcuttur. Hicri olarak Muharrem 1337 olarak geçmektedir. Ayrıca aynı durum BOA. DH. MB. HPS. 80/60 numaralı belgede de aynen geçmektedir. Ve tarih olarak da 12 Mayıs 1335/12 Şaban 1337 tarihi verilmiştir.

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

mahkûmların hizmetlerini görmek ve mahkûmların uygunsuz hareketlerini hapishane zabitlerine bildirmektir. (Bozkurt,2012:271)

12 Kasım 1911 tarihi itibarıyla Yozgat hapishanelerinin memur ve gardiyalarının isim, tayin ve maaşlarına¹⁹ dair bilgiler tablo 17'de verilmiştir: (BOA. DH. MB. HPS. M. 3/30, lef 21)

Tablo 17: Yozgat Hapishanelerinin 1911 yılına ait görevli durumu

İsim	Görev	Görev Yeri	Tayin tarihi	Maaş
Nureddin Efendi	Memur	Yozgat	18 Temmuz 1910	300 kuruş
Yusuf Bahri Efendi	Kâtip	Yozgat	16 Ocak 1911	150 kuruş
Rüstem Ağa oğlu Tahir Efendi	Gardiyan	Yozgat	17 Kasım 1910	150 kuruş
Osman Efendi	Gardiyan	Yozgat	21 Ocak 1911	150 kuruş
Şükrü Efendi	Gardiyan	Yozgat	8 Ekim 1911	150 kuruş
Ahmed Efendi	Gardiyan	Yozgat	8 Ekim 1911	150 kuruş
Sabit Efendi	Gardiyan	Yozgat	14 Ekim 1908	150 kuruş
Lütfü Efendi	Nisa gardiyanı	Yozgat	14 Mart 1908	37,5 kuruş
Ethem oğlu Yusuf Efendi ²⁰	Gardiyan	Akdağmadeni	14 Ağustos 1910	150 kuruş
Salih Efendizade Kâmil Efendi ²¹	Gardiyan	Boğazlıyan	14 Temmuz 1911	150 kuruş

Kadın Hapishanesi gardiyanı bir erkek olarak Lütfü Efendi'nin olması dikkat çekmektedir. Ayrıca diğer gardiyanlardan farklı olarak aldığı maaş oldukça düşüktür. Ocak 1917 tarihinde Yozgat hapishanesi müdürü olarak Eşref Efendi bulunurken, hapishanede bir kâtip ile beş gardiyan bulunmaktadır. Hapishanede müstahdem bulunmamaktadır. (BOA. DH. MB. HPS. M. 27/24, lef 14 31 Kanunuevvel 1332)

SONUÇ

Hapishaneler, bedene uygulanan ceza yerine nefsin ıslahı olarak, modern anlamda XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa'da ortaya çıkmış Osmanlı Devleti'nde ise bu manada Tanzimat sonrası Avrupalı devletlerin baskıları sonucu oluşturulmaya ve merkezi devletin otoritesinin güçlendirmek amacıyla da taşrada yaygınlaştırılmaya başlandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren o zamana kadar mahbes ve zindan

¹⁹ Gardiyanlar 150 kuruş maaş aldıkları görülmektedir. Oysa aynı tarihte Urfa Hapishanesi gardiyanlarının tamamı 200'er kuruş maaş almaktadırlar. (BOA. DH. MB. HPS. M. 3/4 lef 4).

²⁰ (BOA. DH. MB. HPS. 97/08. 9 Kanunuevvel 1333).

²¹ (BOA. DH. MB. HPS. M. 3/30, lef 14).

Tahir BİLİRLİ

olarak kullanılan yerlerden özel olarak inşa edilmiş hapishanelere geçilmeye başlandı. Bu doğrultuda 1860'tan sonra Yozgat'ta mahbesten hapishaneye geçiş yaşandı.

Yozgat hapishanesi gelişim sürecinde devletin tüm hapishanelerinde yaşanan sıkıntılara benzer birçok sıkıntı ile karşılaşmıştır. En önemli sıkıntıların başında uzun yıllar çözülemeyen yer darlığı meselesi yer almaktaydı. Yer darlığının yanın da binanın rutubetli ve kapalı olması ve bunlara bağlı olarak oluşan salgın hastalıklar mahkûmların en çok şikayetçi oldukları konuların başında gelmiştir. Salgın hastalıkların başında ise tifo ve lekeli humma gelmekteydi. Bunların dışında hapishanenin su yollarının sık sık bozulması, hapishanenin aşırı kalabalık olmasından dolayı yeni yeni pencere, kapı açılması talepleri, hapishaneye badana yaptırılması ve hapishanenin avlusuna taş döşenmesi gibi birçok sıkıntı yazışmalara yansımıştır. Tutuklu ve mahkûmların iâşe problemi olarak da en çok, sayılarının çok kalabalık olmasına bağlı olarak, kendilerine verilen tayinatların yetersizliğinden şikayetçi olmuşlardır.

Hapishanede içlerinde katl, cinayet, yaralama, yakma, livata, gasp, dolandırıcılık gibi suçların olduğu katl, cünha ve kabahat suçlarından mahkûm ve tutuklular yer alırken, kürek cezası almış mahkûmlarda bulunmuştur. Yozgat'ta erkek hapishanesinin yanında kadınlar için de bir adet kadın hapishanesi vardır. Merkeze bağlı Boğazlıyan ve Akdağmadeni kazalarında küçük çaplı hapishane bulunmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ilan edilen seferberlikler zaten yetersiz olan personel sayısını daha da azalmıştır. Hapishane personelinin de görevleri kötüye kullandıkları olaylarda görülmüştür., hapishanede firar olayları yaşanmış ve bu firarlarda gardiyanlar yer aldıkları gerekçesiyle yargılanmışlardır. Tutuklu ve mahkûmlar verdikleri birçok dilekçede orduya gönüllü olarak katılmak istediklerini dile getirmişlerdir. 1914 yılında hapishanelerdeki tutuklu ve mahkûmların sayısının 1915 yılından itibaren ciddi oranda düşmesi mahkûm ve tutukluların Birinci Dünya Savaşı'nda orduya katılma isteklerinin kabul edildiklerini göstermektedir.

Boğazlıyan ve Akdağmadeni küçük hapishaneler olduğundan buralarda genellikle cünha suçundan bulunan mahkûmlar yer alırken cinayet ve kabahat suçlarından mahkûmlar bulunmamıştır. Yozgat merkez hapishanelerinde ise kabahat suçlarından herhangi bir mahkûm yer almamıştır. Kadın mahkûmlar da ise merkez hapishanelerinde cinayet ve cünha suçlarından mahkûm bulunurken kabahat suçundan herhangi bir kadın mahkûm yoktur. Kadın mahkûmlarda ağırlıklı olarak suçları cünha suçları oluşturmaktadır. Boğazlıyan ve Akdağmadeni kazalarında ise kadın mahkûm yok denecek kadar azdır.

KAYNAKÇA

A- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kaynakları (BOA)

Sadaret Mektûbi Kalemî Evrakı (A. MKT.): 139/54

Sadaret Mektûbi Kalemî Umum Vilâyât Evrakı (A. MKT. UM.): 462/68

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Hapishaneleri: Yozgat Örneği

Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO.): 339/25368

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Takibat-ı Adliye Kalemi Evrakı (DH. EUM. ADL.):
20/52; 28/28; 36/01;

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube (DH. EUM. 2. Şb.): 10/80

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi Evrakı (DH. EUM. VRK.): 13/84

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS.):
08/63; 09/45; 10/10; 14/11; 49/23; 73/06; 79/17; 80/60; 97/08; 108/38; 109/14;
123/28; 152/45; 154/40; 158/8; 159/02; 160/41.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrakı (DH.
MB. HPS. M.): 03/04; 03/30; 11/26; 12/35; 16/91; 17/32; 21/06; 24/09; 25/25;
25/64; 27/02; 27/24; 27/36; 28/77; 30/53; 30/90; 32/52; 35/93; 53/27.

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL.): 97/70; 667/39

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.): 2216/27

B- Diğer Kaynaklar:

AKSU, Şener, "Otorite-Yaşamaları İlişkisinde Hapishanenin Yeri", **Hapishane Kitabı**,
Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005,
s. 59-68.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hapis", **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 54-64

BOZKURT, Nugül "XX. Yüzyılın Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu",
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s. 261-277.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Lügat**, Aydın Kitabevi, İstanbul, 1984.

DEMİRKOL, Kurtuluş, **II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri**,
Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Sakarya,
2012.

FOUCAULT, Michel, **Hapishanenin Doğuşu**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge
Yayınları, Ankara, 2015.

GÖNEN, Yasemin Saner, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hapishaneleri İyileştirme
Girişimi, 1917 Yılı", **Hapishane Kitabı**, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun
Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 173-181.

KARACA, Ali, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan
Cezalar: Hapis ve Sürgün", **Hapishane Kitabı**, Ed: Emine Gürsoy Naskali-Hilal
Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 152-162.

ÖZÇELİK, Mücahit, "Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu"
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 7, Sayı 14, Güz 2011, s. 16-37.

- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, C. 3, MEB. Yayınları, İstanbul, 1983.
- SANER, Yasemin “Osmanlının Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar**, Ed: Noemi Levy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1986, s. 163-189.
- SCHULL, Kent, “Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapsihane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunlarına 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerinde Etkileleri”, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar**, Ed: Noemi Levy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1986, s. 212-238.
- ŞEMSEDDİN Sami, **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 317
- TANIŞ, Cihat, “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı: Muş Hapishanesi Örneği (1908-1914)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.11, S.57, s. 141-146.
- TEKİN, Saadet - ÖZKES, Sevilay, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye’de Hapishane Sorunu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VII/16-17, 2008 Bahar-Güz, s. 187-201.
- YILDIZ, Gültekin, **Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.
- YILDIZ, Özgür, “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, **Akademik Bakış**, C. 9, S. 17, Kış 2015, s. 91-111.